

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ІСТОРІЇ, ПСИХОЛОГІЇ, ФІЛОЛОГІЇ

Хлівнюк Т.П.,
доктор політичних наук, доцент,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

АКТИВІЗМ ЯК ПРОЦЕС ДЕКОНСТРУКЦІЇ ПРИНЦИПІВ УНІВЕРСАЛЬНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

У зв'язку з поширенням терміна «активізм» постало питання його змістовної відмінності від термінів, які традиційно використовувалися для визначення форм суспільно-політичної участі – у тому числі «протестної».

Використання терміна «активізм» у вітчизняному дискурсі супроводжувалося негативними конотаціями і набувало особливого аксіологічного значення (авантюризм, відчуття особистої і групової непогрішності, абсолютна впевненість в особистій або груповій правоті, політична безкомпромісність). Його почали використовувати як антиномічний термін до поняття «активність».

Вперше у ХХ ст. термін «активізм» було використано у роботі К. Хіллера «Про місце активізму» для позначення нових тенденцій в літературі, що увійшли в історію під назвою «експресіонізм» [1, с. 846-850].

Отже, історія походження терміна «активізм» підкреслює зв'язок з експресивною дією, з демонстративною опозиційністю наявній системі. Демонстративна опозиційність, безкомпромісне заперечення стереотипу супроводжує змістовні особливості будь-яких форм активізму. Згідно з цим виникає негативне сприйняття «активізму» як комплексної дії антисистемної спрямованості.

На особливості ідеологічного усвідомлення поняття «активізм» вказують автори словника з філософії за редакцією А. Івіна: «Активізм – це філософська концепція, яка вважає активність та діяльність сутністю реальності; уявлення про те, що сутність людини не у спогляданні, а в діяльному перетворенні зовнішнього світу; моральна вимога завжди переходити від теоретичних висновків до практичних дій. Активізм означає переконання, що адекватне рішення проблеми істини не може бути знайдено за допомогою абстрактного теоретизування; предметна діяльність, що перетворює світ, є ключем до істини [Цит. за : 2].

Поняття «політичний активізм», звужуючи поняття «активізм» взагалі, пов'язане з феноменом системної дії активних суб'єктів, які спрямовують зусилля на усвідомлену, демонстративну участь у політиці.

За визначенням енциклопедичного словнику Д. Джері, «політичний активізм – це активне членство у політичній партії, групі тиску або спорідненій політичній організації, наприклад, «активіст тред-юніонів» [3].

Сучасний політичний процес зіткнувся із явищем надмірного використання поняття «акціонізм», в результаті чого традиційна активність перетворюється на екзальтовану експресіоністську форму – «активізм». Під «акціонізмом» розуміють практику специфічних групових та індивідуальних дій, спрямованих на формування інформаційного послання, що мають риси театралізованої презентації. Для дослідження групових самопрезентацій застосовується інтерпретативна антропологія та її метод соціальної драматургії, розроблений І. Гофманом як бази для аналізу публічних акцій [4]. І. Гофман звернув увагу на «безвідповідальну активність», яка не передбачає діалог, вважаючи його зайвим, оскільки відповіддю визнає власну дію, яка зводиться до демонстрації своєї «безапеляційної позиції».

Послаблення ролі національної держави наприкінці ХХ ст. та приватизація примусу призвели до використання насильства недержавними структурами. Держава втрачає монополію на уособлення загальнонаціональної ідеї, що обертається децентралізацією, конкуренцією змістів колективного існування, перенасиченістю та переплетенням змістів усіх існуючих ідеологій,

що призводить до колапсу в системі. Це означає перехід в епоху з новими етичними і естетичними нормами.

Отже, активізм є формою перенасиченого постмодерну. Виникнення активізму пов'язують з процесами деконструкції принципів модерну, зокрема принципу універсальної раціональності. На противагу традиційній системі політичної участі та активності виникає беззмістовний активізм, коли «активність» вважається «стратегією» долання системності. Активізм стає синонімом до «ненормативної позасистемної політичної присутності», але не «залученості» і не «участі».

Таким чином, активізм є формою «відшкодування», «компенсації» громадської соціально-політичної незатребуваності в умовах неможливості реалізації форм стандартної, європейської демократії, виступаючи формою екстремальної дії – протесту проти «демократичного перформансу». В активізмі виявляється давня ірраціональна сутність «варварської» демократії, яка відшукує «раціональне» у зверненні до розпливчастого «духу» більшості, що згуртовується на великих майданах.

Література:

1. Хиллер К. О месте активизма / Курт Хиллер // Семиотика и Авангард : Антология; [Ред.-сост. Степанов Ю. С., Фатеева Н. А., Фещенко В. В., Сироткин Н. С.; Под общ. ред. Ю. С. Степанова]. – М. : Академический Проект, Культура, 2006. – С. 846-850.
2. Фридман П. За пределами традиционного активизма; [Электронный ресурс] / П. Фридман // Режим доступа : <http://dvslive.blogspot.com/2011/05/blog-post.html>
3. Джерри Д. Д. Большой толковый социологический словарь русско-английский, англо-русский / Д. Дэвид, Дж. Джери. – М. : Вече – АСТ, 1999. – Т. 1 – 544 с.
4. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни; [Пер. с англ. и вступ. статья А. Д. Ковалева] / И. Гофман. – М. : Канон-Пресс – Кучково поле, 2000. – 304 с.

кандидат політичних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут Київського
національного торговельно-економічного університету

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

Одна з важливих завдань економічної психології - це дослідження впливу особистісних факторів на різні сторони економічної поведінки, в тому числі на ставлення до грошей [6]. Грошові операції є основою економічної поведінки і можливість використовувати вільні гроші для тих чи інших цілей визначає економічну активність громадян, що виражається в різних формах інвестиційної поведінки. Під інвестиційною поведінкою ми розуміємо сукупність установок, намірів і дій людини, пов'язаних з вкладенням коштів у ті чи інші сфери життя або економічні галузі.

В даному виступі зроблена спроба проаналізувати зв'язок інвестиційної поведінки з деякими особистісними характеристиками студентів. Проблема актуальна, в тому числі у зв'язку з необхідністю переходу України до інноваційної економіки і вимогою інтенсифікації різних її економічних галузей. Вважається, що ефективною інвестиційною поведінкою є така, яка приносить максимальний дохід при мінімальних витратах і ризиках. Студентська молодь є індикатором найбільш економічно перспективної соціальної групи [2].

Ефективною інвестиційною поведінкою може вважатися та поведінка, яка економічно вигідна, та несе в собі надалі або доходи, або підвищення добробуту в інших формах. При цьому інвестиційна поведінка може бути менш або більш ризикована. При цьому ефективною ризикованою інвестиційною поведінкою з представлених може вважатися вкладення коштів в свій або чужий бізнес. До ефективної неризикованої поведінки можна віднести вкладення коштів в ощадні фонди. При цьому рівень доходу може бути дуже невисокий, але в той же час ризики, пов'язані з вкладенням коштів, мінімальні. Важливо підкреслити, що слово «ефективне» не говорить про те, що буде

гарний результат, воно говорить лише про те, що люди прагнуть до того, щоб домагатися максимальної економічної вигоди від своєї діяльності, в даному випадку від вкладення коштів, і при вдалому збігу обставин їх дохід може бути значним.

Неефективна стратегія вкладення коштів – це вкладення коштів в товари, трата грошей на задоволення і розваги, так як, найчастіше, вони не приносять значного доходу в майбутньому. Прагнення до вкладення коштів в себе, в людський капітал, не відноситься ні до ефективної, ні до неефективної поведінки, оскільки результат залежить від чіткого розуміння респондентом, що в ньому необхідно розвивати, і готовності докладати зусиль для цього. Кошти можуть бути витрачені на підвищення професійного рівня, професійної компетенції, поліпшення здоров'я, що сприяє продуктивній праці і ефективному просуванню по кар'єрних сходах в професійному середовищі, але має бути яскраво виражене прагнення до досягнення цих цілей. Гроші також можуть бути витрачені марно, якщо неправильно оцінені власні перспективи, тоді навчання по тій чи іншій програмі не принесе будь-якого додаткового доходу [1].

Встановлено, що у непрацюючих студентів економічних спеціальностей найбільш віддається перевага напрямкам вкладення коштів у свій бізнес. У непрацюючих студентів неекономічних спеціальностей на перших місцях прагнення збільшити споживчі витрати або зберегти гроші на майбутнє. Останні ранги займають показники готовності вкладати гроші в чийсь бізнес і людський капітал. Вкладення коштів в чужий бізнес максимально ризиковано і ситуативно. Для більшості студентів, мабуть, такий випадок перспективного бізнесу не представився.

Слабке бажання вкладати гроші в здоров'я, освіту, особистісне вдосконалення можливо пов'язано з тим, що для даної вікової групи саморозвиток в тій формі, яка в даний момент можлива, є і без додаткових грошових вливань. Студентам, напевно, немає сенсу вкладати вільні гроші в своє навчання, так як вони і так отримують освіту. На даному етапі професійного розвитку не ясна необхідність додаткового навчання, так як

студенти точно не знають, які саме компетенції і професійно важливі навички можуть їм знадобитися, коли вони влаштуються на роботу [4].

Виходячи з аналізу відмінностей чоловіків і жінок, жінки відрізняються прагненням більше коштів спрямувати на споживання. У чоловіків в середньому вище готовність вкладати гроші у власний бізнес. Студенти економічних спеціальностей більшою мірою схильні до цього, ніж студенти неекономічних спеціальностей.

В цілому на підставі проведеного аналізу можна сказати, що студенти різних спеціальностей в значній мірі готові бути активними економічними суб'єктами і вкладати свої кошти в різні сфери з метою отримання економічної вигоди. Більшою мірою таку готовність виявляють студенти економічних спеціальностей, що ймовірно пов'язано з освітою і особистим досвідом.

Важливою характеристикою особистості, яка визначає багато сторін спрямованості поведінки і активності, є самооцінка. Ставлення до себе, погляд на свою власну особистість, переживання про себе є первинними по відношенню до економічних установок. Виходячи з цього, ми припускаємо, що ті чи інші складові самооцінки можуть впливати на інвестиційну поведінку [3].

Результати аналізу взаємозв'язків проявів самооцінки та інвестиційної поведінки свідчать про те, що прагнення до вкладення коштів у власний бізнес найбільш характерна для осіб з завищеною самооцінкою, некритичним ставленням до себе. Можливо, це пов'язано із завищеними очікуваннями щодо ефективності власної діяльності.

Зовсім інша картина у людей із заниженою самооцінкою, з вираженою ірраціональністю і проблемами прийняття рішення, схильністю до самоізоляції. Для них більш характерне прагнення вкладати кошти в розвиток себе як особистості, професійних якостей і професійної компетенції, здоров'я, людський капітал. Ймовірно, вони хочуть змінитися, змінити свої внутрішні ресурси, для того, щоб здійснювати свою діяльність більш ефективно, а також позбутися від сумнівів в собі. При цьому вони не схильні вкладати гроші у власний бізнес і заощадження.

Стратегію вкладення коштів в споживання вибирають люди з вираженою соціальною залежністю, тобто люди, які в своїх діях і вчинках значною мірою залежать від оточуючих, в тому числі від релевантних груп і соціальних мереж.

Можна сказати, що найбільше значення мають такі стилі саморегуляції, як планування і програмування. Планування – це якість, яка говорить про здатність і готовність людини, до побудови реалістичних, деталізованих планів своєї майбутньої діяльності. Програмування - це здатність людини продумувати свої дії у вигляді деталізованої програми, для виконання якихось дій, для досягнення поставленої мети.

Для осіб, які прагнуть вкладати гроші в людський капітал, не характерно ні планування, ні програмування і, в цілому, саморегуляція діяльності не виражена. Для осіб, які прагнуть вкласти кошти в ощадні фонди, навпаки, планування характерне.

Виходячи з даних про вплив самооцінки на інвестиційне поведінку, можна припустити, що на прагнення вкладати кошти в ті чи інші сфери життя впливає і тривожність. У людей, схильних до вкладення коштів у власний бізнес напруга, а разом з тим і тривожність, відносно невеликі. У студентів, які в більшій мірі схильні витратити гроші на саморозвиток або товари, навпаки, емоційність і тривожність відносно більше виражені [5].

В цілому, можна припускати, що самооцінка і пов'язані з нею якості особистості, що визначають саморегуляцію і адаптивність, позначаються на виборі стратегії інвестиційної поведінки. Висока самооцінка і ефективна саморегуляція сприяють прагненню вкладати гроші у власний бізнес. Низька самооцінка і дезадаптація підштовхують людину вкладати вільні кошти в розвиток своєї особистості, в власний людський капітал.

Література:

1. Андрущенко А. В. Основні недоліки методів вкладення коштів на сучасному етапі розвитку системи фінансів населення / А. В. Андрущенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1. – С. 204–209.
2. Богоявленський О. В. Розвиток фінансового посередництва як фактор оптимізації інвестиційної поведінки населення / О. В. Богоявленський // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 2. – С. 110–114

3. Дегтяренко Т. В. Інтелектуально-особистісний потенціал як провідна детермінанта адаптивної спрямованості поведінки людини / Т. В. Дегтяренко, Ю. О. Курунова // Інтегративна антропологія. – 2015. – № 2. – С. 56–59.
4. Крамаренко В. В. Методика створення конструкторів запитів до баз даних бізнес-систем / В. В. Крамаренко, В. В. Завгородній, К. М. Ялова // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Технічні науки. – 2011. – № 1. – С. 87–93.
5. Одінцова В. М. Професійна самооцінка як елемент структури професійної «Я-концепції» / В. М. Одінцова, Л. В. Діброва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – Вип. 1.– С. 78–82.
6. Переверзева А. В. Роль економічної психології в мотивації праці: національний аспект / А. В. Переверзева // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 298–302.

Лабач М.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

ДЕЯКІ ІДЕЇ УКРАНСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

На вістрі сучасних глобалізаційних процесів загострилися чи не всі суспільно-політичні, гуманітарні проблеми в усіх країнах світу, і, звичайно, ці процеси не оминули педагогічну науку також. Стрімке входження в життя людини новітніх інформаційних технологій, розширення рамок усього інформаційного простору, конфлікти й кризи («криза» з гр.crisis – зміна напрямку, рішення, вибір, суд), різноманітні загрози, що виходять з інтернет-мережі («Синій кит» тощо) – все це (і не тільки це) спонукає до пошуків нових продуктивних векторів розвитку сучасної педагогічної науки, яка дуже активно

почала використовувати термін «інноваційні педагогічні технології». Учені, які над подібними проблемами працюють, дають, наприклад, таке визначення цього поняття: «... цілеспрямоване систематичне та послідовне впровадження в практику прийомів, способів педагогічних дій і засобів, які охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до одержання очікуваних результатів... Комплексний, інтегрований процес, що охоплює суб'єктів, ідеї, спроби організації інноваційної діяльності і забезпечує результативність нововведення» (2, с.71). «У цьому контексті, - зазначає, наприклад, Ілона Дичківська, - вважають інноваційними підходи, що перетворюють характер навчання щодо його цільової орієнтації, взаємодії педагога й учнів, їхні позиції в навчальному процесі» (2, с.71). Усі ці педагогічні технології відповідно класифікують (за рівнем застосування, за провідним чинником психічного розвитку, за філософською основою, за науковою концепцією засвоєння досвіду, за ставленням до дитини, за орієнтацією на особисті стосунки, за типом організації та управління пізнавальною діяльністю тощо), виокремлюють певні їхні ознаки, характерні риси, прийоми і таке інше.

На тлі сучасних інноваційних процесів, які відбуваються (а часто, на жаль, імітуються) в сучасній освіті, коли дуже багато питань виникає щодо нового «Закону про освіту», коли ми спостерігаємо іноді бездумне наслідування різних освітніх процесів, які відбуваються, наприклад, у країнах Західної Європи, насторожує, можливо, не завжди продумане захоплення «чужими інноваційними педагогічними технологіями». Натомість наша національна педагогічна спадщина, яка має глибокі традиції й міцно закорінена в менталітет українського народу, використовується неналежним чином, а подекуди й ігнорується.

Так наприклад, у багатьох працях, адресованих педагогам, студентам педагогічних спеціальностей маємо активну пропаганду ідей таких, без сумніву, видатних і цікавих західноєвропейських і навіть російських педагогів, як Марія Монтесорі (Італія), Петер Петерсен (Німеччина), Рудольф Штейнер (Німеччина), Селестен Френе (Франція), Володимир Біблер (Росія), Жан-Овід Декролі (Бельгія) та ін. Зокрема, в Україні зараз великої популярності

набувають «школи Монтессорі» - навіть у Львові є вже така школа. Зупинімося на деяких ідеях цих педагогів і співставмо їх з ідеями, наприклад, Василя Сухомлинського, який у темні часи тоталітаризму зумів створити «школу радості» в селі Павлиш на Кіровоградщині і в 70-х роках ХХ століття саме до Павлиша з'їжджалися делегації педагогів з усього світу, щоб вивчити досвід українського педагога і запровадити його в себе.

Отже, «світове визнання технологія Монтессорі здобула завдяки гуманістичному підходу до виховання і навчання дітей, вірі у безмежні можливості розвитку дитини, опорі на її самостійність та індивідуальність. Виховна мета цієї технології полягає в розкритті духовного та інтелектуального потенціалу дитини, засобами її досягнення є не зовнішні впливи на особистість, а спеціально сформоване середовище, своєрідна «духовна екологія» (2, с.80). Педагогічні концепції Василя Сухомлинського також базуються на подібних засадах, і про це пише його дочка Ольга Василівна Сухомлинська в передмові до книги великого педагога «Серце віддаю дітям»: «Василь Олександрович виводить дітей за стіни класу, школи, розкриває перед ними навколишній світ у всьому розмаїтті його проявів і рухів, воліючи пробудити в дитини допитливість, пізнавальні здібності й можливості, які дрімали до певного часу. Він як учитель керує цим процесом, майстерно спрямовуючи його в потрібне річище, перебуваючи при цьому на задньому плані, спонукаючи активність дітей і створюючи в них відчуття, що це вони самі міркують, роблять відкриття, тобто, рефлексують. Він створює інтелектуально-духовне поле, в якому постійно присутні природа, люди, діти, вчитель, тварини, птахи. Це поле наче пульсує, відображаючи, викликаючи, пробуджуючи думки, почуття, емоції» (3, с.7).

Вдумливі дослідники педагогічної спадщини Василя Сухомлинського давно побачили, що він близький своїми ідеями й до відомих європейських педагогів, праць яких він в принципі не міг знати, оскільки жив у «закритому» радянському суспільстві. Так, скажімо, названий вище Рудольф Штайнер, який започаткував, так звану, «вальдорфську педагогіку» (назва походить від назви тютюнової фабрики «Вальдорф-Асторія», директор якої в 1919 році зніціював

відкриття в Штутгарті першої школи, в якій провідними стали ідеї антропософії), відстоював «феноменологічний підхід до навчання і виховання дітей: живий досвід, спостереження, опис, осмислення, дослідницький характер праці, звернення до казок як жвавого та образного освоєння світу, погляд на вчителя як на духовного наставника» (3, с.9). Чи не ці ідеї є провідними й у праці «Серце віддаю дітям» та інших роботах українського педагога?

Що вже казати про педагогічну технологію француза Селестена Френе під назвою «Школа успіху і радості», яка ґрунтується на ідеях гуманізму й любові до особистості дитини. Пригадаймо «Школу радості» Василя Сухомлинського, модель якої передбачає «панування чотирьох культів»: Вітчизни (України, тобто), Матері, Книги, Рідного Слова (у В. Сухомлинського всі ці поняття пишуться з великої літери – М.Л.). Цілком очевидно, що пріоритет ми повинні б надавати все-таки опануванню, вивченню й застосуванню принципів нашого вітчизняного педагога, оскільки всі ці поняття, ідеї, з ними пов'язані, глибоко закорінені в національний ґрунт і ментальні особливості українців.

Без сумніву, педагогічні ідеї таких наших педагогів, як Григорій Ващенко, Софія Русова, Костянтин Ушинський та інші заслуговують на те, аби в сучасній українській школі активно впроваджувалися їхні методики, педагогічні концепції, щоб в Україні були відкриті їхні школи, подібні до «шкіл Монтесорі».

Свою фундаментальну працю «Дім дитини» Марія Монтесорі закінчує словами: «Тільки той, хто експериментував, може сказати, які багаті будуть жнива від такого засіву». На жаль, ані Василь Сухомлинський та інші українські педагоги, ані їхні попередники, які працювали в умовах тоталітарного режиму й бездержавності, не побачили своїх багатих жнив, бо й сіяли вони під жорстким контролем. Але їхні ідеї не менш продуктивні, а головне, ментально рідні нам – треба тільки їх пропагувати і втілювати в життя.

Література:

1. Ващенко Григорій. Вибрані педагогічні твори. - Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. - 214с

2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

3. Сухомлинська О.В. У пошуках справжнього. // Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – Акта, 2012. – с.5-23.

Куций О.А.,
кандидат психологічних наук, доцент,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

ПСИХОЛОГІЯ КАР'ЄРНОЇ КРИЗИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Не буде новиною той факт, що українське суспільство переживає глибоку кризу у більшості сфер його функціонування, що свідчить про сукупність факторів, які у комплексі суттєво гальмують процеси розвитку України. Одним з таких факторів є система кар'єрного просування персоналу в органах державного управління. Він має психологічну складову, що функціонує як основа всього комплексу з наявних стандартів, потенційних можливостей, шляхів реалізації процесів, критеріїв оцінки діяльності, визначення дійсних причин невдач чи провалів та відповідного ефективного планування. Очевидно, що психологічна складова кар'єрного просування в різних сферах суспільної практики недостатньо врахована. Якщо без толерантного визначення – вона ігнорується в абсолютній більшості ситуацій. Підтвердженням цьому є серія призначень та звільнень у державній сфері управління, що вже перестало дивувати, а викликає обурення та гнів. Таким чином, ресурси витрачаються, а результати від діяльності менеджменту всіх рівнів якщо й мають позитив, то далекий від потенційно можливого.

Сучасне уявлення про кар'єру як самоздійснення кар'єрного росту істотно відрізняється від попередніх. Особливості становлення і розвитку

кар'єри сучасного фахівця полягають не тільки в широті кар'єрного вибору і варіативності кар'єрних траєкторій, але і в тому, що сучасному фахівцеві потрібно володіти знаннями набагато більш глибокими і широкими. І кар'єра на сучасному етапі є суб'єктивно усвідомленою власною поведінкою та позицією, що пов'язані з трудовим досвідом і діяльністю протягом робочого життя людини. При цьому необхідним є дотримання умови взаємної зацікавленості в розвитку кар'єри як підприємства, так і самого працівника. Крім того, кар'єра – це комплексне утворення, яке включає багато важливих позитивних аспектів трудової діяльності та особистого життя, а саме: мотивацію до досягнення успіху, знання самого себе, успіх і самовіддачу, самоконтроль і працездатність, упевненість у собі й об'єктивність. Тому організації, керівники яких розуміють важливість управління діловою кар'єрою своїх співробітників, роблять серйозний крок на шляху до процвітання компанії.

Значна частина сучасного суспільства замислюється про свою людську природу, про своє призначення і намагається жити щасливо. При цьому такі люди не пов'язують щастя з просуванням службовими сходинками чи здобуттям певного становища в соціумі. Усе частіше люди відмовляються від звичних цілей життя, від залежності від суспільства й переорієнтовуються на власне «Я», свою сім'ю. До того ж, від професійного розвитку часто відмовляються «профі», які вже здобули багато чого. Такі люди забезпечили себе матеріально, і на перший план у них виходять абсолютно інші потреби. Найбільша небезпека полягає в тому, що така різка зміна спрямованості особи є для неї не такою безпечною, як для організації, з якою вона «руйнує», розриває стосунки. У цьому випадку перед керівниками стоїть достатньо складне питання: а хто ж зможе замінити такого працівника з мінімальними втратами?

За даними І. Малик, опитування, проведене в компанії HeadHunter Україна, виявило майже половину офісних працівників, що час від часу замислюються про звільнення, а кожен п'ятий серйозно налаштований змінити робоче місце. Головною причиною пошуку нової роботи є незадоволеність заробітною платою. Матеріальне питання є вирішальним для чотирьох з п'яти

опитаних. Двоє з п'яти починають шукати іншу роботу, якщо не мають можливостей для особистісного зростання або є поганими умови праці. А кожен третій побоюється скорочень, тому підшукує варіанти «про всяк випадок». Серед інших причин «білі комірці» називають роботу в іншому колективі і конфлікти з керівництвом.

Кожний етап має свої характерні особливості, про що вказувалось раніше. Усвідомлення людиною власного життєвого і професійного шляху, конфлікти, а особливо внутрішньоособистісні, є тими чинниками, що формують схильність до дауншифтингу. Розуміння ж цих стадій, їхніх особливостей створює передумови для підтримання високого рівня трудової мотивації.

I. Дахно вказує, що психологи вирізняють три групи професійних криз:

1. Професійне вигорання (пов'язане більше з професією).
2. Криза досягнення (криза побудови кар'єри, коли працівнику здається, що він досягнув певного рівня, але наступні вершини він підкорити вже не може, оскільки перебуває на кар'єрному плато).
3. Нудна робота (працівник ще бачить свої кар'єрні перспективи, але йому стало нудотно працювати).

Продовжуючи тему, доцільно звернути увагу на дослідження Т. Санталайнен, Е. Воутілайнен. Вони вказують на складнощі, що підстерігають перш за все керівників посередині службової кар'єри, коли в якийсь момент наступає етап «бродіння». На їхню думку, посередині службової кар'єри людина усвідомлює, що є смертною. Одночасно бачить обмеженість і постійне звуження власних можливостей. У багатьох на перший план знову виступають суперечності і відчуття, що властиві молодості. З цих причин у службовій кар'єрі знижується мотивація до роботи, збільшується число проблем на роботі й удома. У цей час просування зазвичай іде досить поволі з двох причин:

- чим ближче до вершини організаційної піраміди, тим менше місць, і навіть якщо працівник може працювати на новому рівні, то немає вакансій;
- вакансія може бути, але працівник втратив або можливість, або бажання її займати.

У інших дослідженнях описуються чотири типові синдроми, які «несподівано» вражають управлінців, що, як правило, перебувають 10–15 років на посадах середнього і нижчого керівного рівня:

- синдром «перегорання працівника»;
- синдром «професійного самогубства», який несподівано з'являється у здібних, енергійних керівників;
- синдром «набутої безпорадності»;
- синдром «кар'єрної кризи».

Усі чотири синдроми є результатом «відчуження» керівника від організації справ у фірмі. Причиною є самозаперечення керівника («Не зміг...»; «Не зумів...»; «Не встиг...»; «Не повезло...»; «Не думав...»; «Не врахував...»), тобто заниження його самооцінок в умовах, коли проблеми, що постійно навалюються, «переламують» його. Це породжує парадокс «публічності самоти», що виникає, як правило, через розвал команди односторонців, через відсутність стимулів до роботи, втрату «зворотних зв'язків» з власними працівниками, які готові його відкрити як відпрацьоване.

З останніх досліджень кар'єрної кризи наведемо такий приклад: група дослідників з Гарварда виявила справжні причини «синдрому успіху». Виявляється, робота в команді має один досить несподіваний, вкрай неприємний недолік. Так, у різних галузях діяльності найбільш цінні і ефективні співробітники зазвичай змушені існувати під градом дрібних прохань і запитань від колег. Дуже часто все це закінчується тим, що ці співробітники «перегорають» і звільняються. Це є «синдромом успіху». Чим більшу цінність працівник становить для компанії, тим більше навантаження на нього навалюється. Найбільш досвідчені працівники підрозділів HR в Україні вважають, що причиною такого стану справ є «феноменальний вибух інтенсивності у сфері командної роботи» за останні 10 років. Є і менш очевидний фактор – розвиток структури компаній (найбільш успішні організації схилиються до менеджменту матричного типу і подвійної звітної системи). Так, співробітники компанії отримують вказівки і звітують перед, як мінімум, двома вищими менеджерами. Більше того, у багатьох галузях люди

мають настільки специфічні знання, що представники різних департаментів просто змушені працювати спільно. На перший погляд, це може здатися прекрасним. Але... Навіть найдосвідченіші керівники можуть не помітити «темні сторони» командної роботи, а точніше те, що найцінніші співробітники в результаті виявляються перевантажені і починають думати про звільнення. А все тому, що лєвова частка навантаження, яку ці люди змушені тягти, «невидима» для оточуючих, особливо для начальників. У результаті кращих співробітників буквально рвуть на частини і начальники, і колеги. А коли вони вкрай втомлюються і починають гірше працювати або зовсім звільняються, начальство розводить руками.

Зазначені явища присутні й в українських реаліях і вони суттєво впливають на кар'єрне просування персоналу, а також його успішність у професійній діяльності.

Бабіна В.О.,
кандидат політичних наук,
Одеський національний політехнічний
університет

ІДЕЇ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА ЯК КЛЮЧОВЕ ПОНЯТТЯ СВІТОВОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Новий світогляд, видозміни в політико-правовій думці, які проявилися з початком епохи Відродження, позначилися, иерш за все, на визначенні природи та функції права в суспільстві. Інтерпретація природи людини як автономної індивідуальності зумовила нові пошуки для обґрунтування сутності держави і права. Проте зосередження уваги в даний період на ідеї позитивного права не виключало активного використання природно-правових ідей і уявлень. Крім того, підвищеною увагою користувалися римське право, так як воно трактувалося як оптимальна об'єктивна норма природної справедливості, а також як історично апробований фактор суспільного життя.

Одним з перших мислителів-гуманістів епохи Відродження, який активно вплинув на формування нової теорії права, можна вважати Лоренцо Валла. Спираючись на фундаментальний аналіз римського права, Л. Валла створив фундамент для подальших розробок в галузі юриспруденції. Розглядаючи в якості підстави юридичної етики особистісний інтерес та інтерпретуючи його в якості морального критерію, Л. Валла намагається оцінювати людські вчинки не абстрактними моральними або правовими принципами, а конкретними життєвими умовами, детермінуючими вибір між корисним і шкідливим, хорошим і поганим [1, с. 351-359].

Крім того, антропоцентризм епохи Відродження не міг не сприяти розвитку гуманізму. Вся культура даного періоду наповнена визнанням цінності людини як особистості, її права на вільний духовний розвиток і прояв своїх здібностей. Відбувається свого роду всебічна реабілітація природи людини, що знайшла своє вираження в принципі вільної людської індивідуальності.

В соціально-правовій сфері гуманізм Відродження в якості головних орієнтирів розглядає вільнодумство і відповідно справедливе влаштування суспільно-державного життя (варто відзначити, що саме в цей період виникають такі відомі твори як «Утопія» Т. Мора і «Місто Сонця» Т. Кампанелли). Однак ідеальні уявлення про соціально-політичні аспекти часто знаходилися в дисгармонії з реальністю. Так, Нікколо Макіавеллі у своїй праці «Володар» [2], розглядаючи сутність права і суспільства, виходив з передумови про егоїстичність людини. Саме через егоїстичність людини не існує меж для прагнення до матеріальних благ і до влади. Держава ж має ґрунтуватися на потребі індивіда у захисті від агресивності інших членів соціуму. При відсутності сили, яка повинна стояти за законом, неминуче виникає анархія. Саме для запобігання анархії необхідний сильний правитель, який в змозі утримати владу будь-якими засобами. У працях Н. Макіавеллі «політична думка прагне відокремитися від спекулятивного мислення, етики та релігії... Природно, цей різкий поворот від гуманізму пояснюється, за великим рахунком, новою політичною ситуацією, що склалася в той період. Криза

моральних цінностей призвила до розриву між тим, що є (речі, як вони реально існують), і тим, що повинно бути» [3, с. 681].

Варто відзначити, що саме в період Відродження відбувається своєрідний перегляд питання про природу права. На місце уявлень про його трансцендентне передумовлення (наприклад, в силу його релігійних підстав), приходять погляди, які виводять природу права з розуму, досвіду політичної прагматики. Так, на думку дослідників цього напрямку, Н. Макіавеллі, Т. Кампанелла, згодом – Дж. Гоббс, Б. Спіноза, Г. Гроцій, у подальшому – Ж.-Ж. Руссо, Фіхте, Г. Гегеля стали розглядати державу як спільність людей, виводити її природні закони з досвіду, а не з теології [4].

Уявлення про сутність законів в період Античності, Середньовіччя та Відродження виступають в ролі інтродукції до сучасних політико-правових доктрин. Однак генеза західної культури ґрунтується на акцептуванні (іноді, досить активному) культурної спадщини. Так, неможливо говорити про сучасну цивілістику без урахування тієї ролі, яку відіграли в її формуванні римське право і «Дигести» Юстиніана. Говорячи про формування теоретичних основ сучасних політико-правових доктрин (фундаторами яких виступили Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є та ряд інших мислителів), необхідно зауважити, що вони в тих чи інших аспектах співвідносяться з тим теоретичним пластом, який був сформований у попередні століття. Політичні зміни, що відбулися в кінці XVII століття в Англії (повалення Якова II Стюарта і сходження на престол Вільгельма Оранського), увійшли в історію під найменуванням «Славної революції». Саме з цього періоду відбувається становлення конституційної монархії. Політико-правові підсумки «Славної революції» знайшли теоретичне обґрунтування в працях видатного англійського філософа і теоретика права Дж. Локка. Політичні концепції природного права та суспільного договору, проблема утворення держави і концепція розподілу влади знайшли виклад у такій фундаментальній праці як «Два трактати про правління».

Формуванню суспільства і держави, за Дж. Локком, передують природний стан. У природному стані, коли ще не виявляються початкові аспекти державності, згідно з положеннями Дж. Локка, панує природний закон, закон

свободи. Втіленням природної рівності виступає початкова готовність людей слідувати розумним природним законам. Дж. Локк не допускає ситуації, що людство у своєму генезисі коли-небудь існувало без порядку і закону. Визначення законів природи відбувається за допомогою розуму. Саме так оцінюються поняття про добро і зло, якщо ж природний закон порушується, то право покарати винного з'являється у кожного. Тобто, в природному стані кожен володіє виконавчою владою, яка виникає з природних законів. Закон природи, виступаючи квінтесенцією розумності людської природи, виступає в якості основи світу для всього людства. Людина, відповідно до вимог розумності, перебуваючи в природному стані, переслідує власні інтереси і відстоює власну свободу, життя чи власність, при цьому, прагнучи не зашкодити іншому. Цікаво, що Дж. Локк інтерпретує даний стан як відображення якоїсь природної початкової гармонії.

Тобто, природний стан – це стан необмеженої свободи щодо розпорядження своєю особистістю і майном, стан рівності, при якому будь-яка влада і будь-яке право є взаємними. Захист природного закону і втілення його в життя в природному стані забезпечується владою кожної окремої людини.

Література

1. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1978. – 623 с.
2. Макиавелли Н. Сочинения / Н. Макиавелли. – СПб. : Кристалл, 1998 – 656 с.
- 3 Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От Возрождения до Канта / Д. Антисери, Дж. Реале. – СПб. : «Пневма», 2002. – 880 с.
4. Андрощук С. Принцип верховенства права: визначення, співвідношення із суміжними поняттями, особливості законодавчого закріплення і реалізації [Електронний ресурс] / С. Андрощук. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>

Дяченко О.В.,
ст. викладач,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

ВИКОРИСТАННЯ МОВНО-МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Політичний конфлікт являє собою одну з найбільш небезпечних форм конфлікту, оскільки передбачає залучення великої кількості учасників та може викликати перехід до військової операції зі значними людськими жертвами. Отже аналіз особливостей, відмінних рис та стадій становлення, протікання, врегулювання та вирішення конфлікту представляє значний науковий інтерес. Аналіз мовно-маніпулятивного впливу на різних етапах протікання політичного конфлікту дасть змогу краще зрозуміти його сутність та фактори, що сприяють як його загостренню, так згортанню та вирішенню, що обумовлює актуальність цієї проблеми у теперішній час.

Одним із факторів, що сприяє зародженню та розвитку політичного конфлікту, є політичне маніпулювання, в тому числі використання мовно-маніпулятивних прийомів та технологій під час політичного конфлікту. Такий вплив може стати потужним засобом як загострення, так і, в окремих випадках, врегулювання ситуації. Все залежить від лінгвостратегії, яку оберуть учасники конфлікту, а саме: конфронтації чи кооперації. Перша може призвести до значного розгортання конфлікту та виходу ситуації з-під контролю, а друга – навпаки, сприятиме вирішенню протиріччя [Див. детал.: 1].

Розглянемо особливості застосування мовно-маніпулятивного впливу на різних етапах розвитку конфліктної ситуації.

Слід зазначити, що на передконфліктній стадії вже можливо використання маніпулятивних технологій. Так, одним із способів залучення людей в політичні події, в тому числі і політичні конфлікти, є політичне маніпулювання, яке передбачає особливі способи і прийоми прихованого управління політичною свідомістю і поведінкою людей з метою примусити їх діяти (або не діяти) всупереч власним інтересам.

Г. І. Козирев виділяє наступні способи політичного маніпулювання на цій стадії:

1) маніпулювання, засноване на брехні і обмані; якщо маніпулятор враховує недостатню інформованість людей, їх емоційно-психологічний стан і бажання слухати його, то люди починають йому вірити і самі стають ретрансляторами (передавачами) неправдивої інформації;

2) маніпулювання, засноване на популізмі – маніпулятор, володіючи хорошими ораторськими даними і здібностями переконувати, обіцяє людям вирішити їх найбільш нагальні проблеми, наприклад підвищити пенсії, знизити податки і т. д. При цьому він може маніпулювати цифрами, результатами досліджень, доводячи, що виконати дані обіцянки не складе труднощів. Насправді маніпулятор усвідомлює нездійсненність своїх обіцянок, але люди йому вірять, бо чують те, що хочуть почути від потенційного представника влади;

3) створення соціальних міфів, що яскраво проявляється у тоталітарних режимах. Так, більшовики створили міф про майбутній комуністичний рай, який неминуче настане для всього людства; фашистський режим в Німеччині створив міф про велику німецьку (арійську) націю, яка має правити світом. Слід відзначити, що політичне міфотворення відбувається і зараз;

4) навішування ярликів – для компрометації своїх опонентів маніпулятор без вагомих доказів наділяє особистість або соціальну групу (політичну партію) принизливою та образливою назвою або епітетом, наприклад: «фашисти», «націоналісти» та інші;

5) «підтасовка карт» або спотворення фактів – за допомогою відвертої фальсифікації, спотворення дійсних фактів або сфабрикованих опитувань громадської думки людям навіюють думку про неминучу перемогу певної партії або політичного лідера. При цьому маніпулятор може і не дискредитувати своїх головних опонентів, але нав'язливо натякає на те, що дана партія або лідер не мають жодних шансів і голосувати за них безглуздо;

6) контроль за засобами масової інформації – один з найбільш дієвих способів маніпулювання; дозована подача інформації створює позитивний образ одних і негативний образ інших. Найбільша проблема полягає в тому, що опоненти не мають можливості висловлювати думку і захищати свої інтереси

(оскільки не мають власних ЗМІ);

7) маніпулювання на «довірі» або помилковій значущості об'єкта маніпулювання. Такий вид маніпулювання використовується в ході залучення молоді в різні радикальні (екстремістські, націоналістичні) організації. Суть його полягає в тому, що людям з не цілком сформованою психікою і світоглядом нав'язують думку про те, що саме їм випала історична місія взяти участь в даних політичних подіях, звільнити країну від ненависного режиму або від «неповноцінної» раси, стати реальними творцями історії і т. д. На думку дослідників, в сучасних умовах «мода на пенсіонерів на мітингах вже пройшла», і тепер політичні гравці, користуючись романтичними або кон'юнктурними устремліннями молоді, використовують її в політичній боротьбі в ролі «піхоти» [2, с. 213-214].

Широке використання подібних способів маніпулювання може призвести до серйозних політичних конфліктів. В такому випадку відбувається перехід з передконфліктної стадії до стадії розгортання конфлікту. Головне питання цієї стадії, з точки зору мовно-маніпулятивного впливу на учасників конфлікту, полягає у виборі лінгвостратегії кооперації чи конфронтації кожною зі сторін. В разі, коли обидві сторони оберуть стратегію кооперації можливо швидке згасання конфлікту та його вирішення. Зовсім інша ситуація складається в разі, коли одна із сторін або дві сторони обирають стратегію конфронтації. Такі дії можуть призвести до ескалації та стрімкого розвитку конфлікту, який в подальшому буде дуже складно згасити та вирішити, а можливо вдасться лише заморозити.

На стадії вирішення політичного конфлікту використання маніпулятивних технологій також є вкрай несприятливим, оскільки може призвести навіть до ескалації нового конфлікту. Тому найбільш ефективною стратегією поведінки на стадії завершення конфлікту є кооперація. Вона сприятиме вибору компромісу, співпраці, пристосування в якості стратегії завершення конфлікту, що дозволить значно пришвидшити досягнення миру.

Слід зазначити, що одним із найважливіших етапів розвитку конфлікту є постконфліктна стабілізація ситуації. Саме ця фаза сприятиме попередженню появи нових конфліктів.

На важливість стабілізації вказує вітчизняна практика. В українському суспільстві не завжди закінчення чи вирішення політичного конфлікту характеризується миром і співпрацею сторін. Інколи закінчення одного конфлікту може стати причиною для розвитку іншого, який, як правило, ще більш небезпечний, ніж попередній. Наприклад, політичний конфлікт кінця 2013 – початку 2014 року щодо подальшого розвитку українського суспільства в євроінтеграційному напрямку закінчився достроковими виборами Президента України і підписанням угоди про асоціацію. Але цей політичний конфлікт став причиною дестабілізаційних процесів на сході країни та анексією Кримського півострова. Це вказує на те, що необхідно продовжувати здійснення заходів по примиренню учасників конфлікту уже на постконфліктному етапі. Найбільшу небезпеку на цій стадії представляє використання маніпулятивних технологій.

Відтак, на сучасному етапі суспільного розвитку політичний процес досить часто проходить в формі політичного конфлікту. Використання мовно-маніпулятивних технологій в ході конфлікту представляє значну небезпеку, оскільки пронизує всі фази розвитку конфлікту. На постконфліктній стадії одним з найбільш популярних прийомів політичного мовного маніпулювання є «створення образу ворога», що дає змогу не тільки уникнути відповідальності, а й перекласти її на політичного опонента.

Подальше дослідження вказаних стратегій та прийомів мовно-маніпулятивного впливу дасть змогу напрацювати ефективні методи виходу із кризової ситуації, вирішення та попередження конфлікту.

Література

1. Білецька Ю. В. Політичні конфлікти: сутність та способи вирішення (специфіка прояву в політичному процесі сучасної України):: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ю. В. Білецька. – Одеса, 2015. – 213 с.
2. Козырев Г.И. Политическая конфликтология: учебное пособие / Г. И. Козырев. – М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.

Свекла К.А.,
аспірант,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІТЬ: ОСНОВНІ ДОМИНАНТИ ТА ПРОЯВИ

Емоційна домінанта є найдієвішою у процесі маніпулятивного впливу на особистість, адже вплив на больові точки суспільної свідомості через пробудження та підтримання різного роду почуттів, стереотипів та міфів часто не усвідомлюється, має значну тривалість і ефективність та призводить до ситуації, коли громадяни не здатні здійснити свідомий вибір. Політичне маніпулювання створює видимість демократії, коли народом, що має природне право приймати рішення, управляють умілі маніпулятори, які нав'язують йому необхідні рішення. Відтак відбувається не просто обман чи прямий примус, а приховане управління, яке перетворює громадянина із суб'єкта в об'єкт політики.

Беззаперечним є той факт, що громадянська культура як чинник обмеження маніпулювання у виборчому процесі передбачає оволодіння максимумом політичних знань, умінням оперувати логічними поняттями політичної сфери. Така культура сприяє підвищенню усвідомлення політичного вибору через зменшення рівня політичного неучтва та емоційності, зростання обережності та уміння розпізнавати маніпулятивну суть тієї чи іншої політичної пропозиції.

Право громадян брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування є фундаментальною засадою демократичного суспільства. Таке право закріплене і для громадян України. Однак декларація такого права не

свідчить про існування в нашому суспільстві ситуації, яка дала б змогу його членам свідомо користуватися правами і виконувати свої обов'язки. Це можливо лише тоді, коли громадяни нашої держави матимуть змогу робити свідомий вибір на користь тих політичних сил, які реально, а не на словах, прагнуть демократичних перетворень, блага своєму народові, визнають необхідність чесного змагання за довіру населення. Все це акумулюється в комплексі цінностей, вмінь та знань, які забезпечують громадянам свідому участь і позицію в політичному житті, можливість виокремити власні політичні інтереси і зіставити їх з інтересам інших людей та всього суспільства.

Більшість досліджень, присвячених політичному маніпулюванню, зосереджують свою увагу на технологічних аспектах використання маніпулювання. Розвиток та значне поширення маніпулятивних технологій зумовлюють необхідність наукового обґрунтування обмеження їх використання, особливо під час виборчих кампаній, та формування інформаційно-психологічної безпеки особи та суспільства як однієї з центральних для теорії та практики політичної науки.

На основі аналізу різноманітних підходів до трактування маніпулювання встановлено, що останнє являє собою приховане спонукання адресата до переживань відповідних станів, прийняття рішень чи виконання дій, необхідних для досягнення ініціатором такого впливу власних цілей. До основних ознак маніпулювання відносять передусім психологічний та прихований характер впливу, який потребує значної майстерності і знань.

Під політичним маніпулюванням вбачається процес впливу на здійснення політичного вибору. Такий процес, зазвичай, має прихований характер та формує у громадян так звану ілюзію вибору та уявну реальність, за якої об'єкт впливу переконаний у своєму свідомому управлінні власними думками та поведінкою. Насправді ж відбувається негативний вплив на свідомість людини, формується політичне нецтво, яке призводить до неможливості людиною сформулювати цілісний образ політичної ситуації [1].

Політичне маніпулювання створює видимість демократії, коли народом, що має природне право приймати рішення, управляють умілі маніпулятори,

нав'язуючи йому необхідні рішення. Йдеться про процес формування нової форми політичного режиму, який можна назвати маніпулятивною демократією, для якої характерне перетворення людини в маріонетку із запрограмованими бажаннями, думками, оцінками, реакціями. Людина не усвідомлює, що нею маніпулюють, продовжуючи вважати себе вільною та самостійною, такою, що робить свідомий вибір. Провідною є думка, що політичне маніпулювання – це не просто обман чи прямий примус, а приховане управління, яке перетворює громадянина із суб'єкта політики в об'єкт, це своєрідне насильство над внутрішнім світом, свідомістю та волею людини [2].

Серед основних передумов, які визначають значну ефективність маніпулювання, виділяємо, насамперед, високий професіоналізм в організації маніпулятивних впливів, появу нових форм та засобів прихованого впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість, відсутність психологічних механізмів захисту від маніпулятивних впливів у більшій частині населення, відсутність соціальних механізмів контролю і нейтралізації інформаційно-психологічних впливів, відсутність концептуального (науково-методичного) забезпечення у сфері захисту від негативних інформаційно-психологічних впливів [3].

Однак діапазон маніпулятивних технологій настільки широкий, що сучасне законодавство ще не прописане стосовно їх більшості. Отже, покладатися на застосування правових норм за використання маніпулювання у різних сферах не слід, варто шукати та використовувати інші способи захисту, що підтверджується подіями останніх років.

Література

1. Кучма Л. О. Маніпулятивні впливи у політичному процесі та способи захисту від них /Л. О. Кучма // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Філософські науки. – 2015. – № 8. – С. 257–267.
2. Сергєєв А. Г. Політична активність крізь призму політичного маніпулювання та політичного відчуження / А. Г. Сергєєв // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – № 19. – С. 108–113.
3. Нормативні межі маніпулювання електоратом у виборчому процесі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knowledge.allbest.ru/political/d3c0a65635b3ad68b5c43b88421306c37.html>.

Гавриш А. В.,
студентка,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
НУЦЗ України

СУТНІСТЬ ДЕВІАЦІЇ ТА ОСНОВНІ ТОЧКИ ЗОРУ НА ЇЇ ПРИЧИНИ

У перекладі з латинської «девіація» означає відхилення. Початковим для розуміння сутності девіантної поведінки є поняття «норма». Соціальні норми – це засновані на цінностях правила поведінки, очікування і стандарти, які регулюють дії та вчинки людей, соціальних груп, зміцнюючи стабільність та єдність суспільства. Норми втілюються в юридичних законах, моралі, етикеті. Вихід за ці норми розцінюється суспільством як девіантна поведінка. У більшості випадків вона підлягає соціальним санкціям – від суспільного осуду до кримінального покарання.

Соціальні відхилення – це не випадкові факти, а процеси, що набули певного поширення в суспільстві. Для того щоб індивідуальні негативні відхилення набули якості соціальних, потрібні такі умови: однакова спрямованість таких відхилень у подібних груп людей в однакових умовах; близькість причин, які викликають ці відхилення; повторюваність, стійкість зазначених явищ.

Слід зауважити, що не завжди просто кваліфікувати той або інший вчинок як девіацію. Справа в тому, що норми, стандарти в суспільстві рухливі, відносні, по-різному сприймаються різними групами.

У будь-якому суспільстві є поведінка, яка відхиляється від суспільних норм. Причому вона буває не тільки зі знаком «—», а й зі знаком «+», як прогресивна, що випереджає цей стан суспільства. В останньому випадку вона виступає як засіб розвитку суспільства (наприклад, дисидентство). Пригадаємо діяльність академіка А.Д. Сахарова, що виходила за межі прийнятих серед респектабельних радянських учених норм поведінки. Тут дуже доречно навести

тезу відомого дореволюційного російського юриста П.А. Олександрова. Він говорив, що обличчя державних злочинців часто дуже мінливе. Те, що вчора вважалося державним злочином, сьогодні або завтра стає високошановним подвигом громадської доблесті. Державний злочин нерідко є висловленим вченням передчасного перетворення, проповідь того, що ще недостатньо визріло і для чого ще не наступив час.

Негативні форми відхилень – це соціальна патологія (злочинність, наркоманія тощо). Ці вияви відхилень – дисфункціональні, завдають шкоди суспільству і особистості.

Найбільше девіація виявляється в періоди перетворень суспільних систем, коли руйнуються старі норми, цінності, стереотипи, і люди втрачають орієнтири. Саме через це ця галузь соціології дуже актуальна для сучасного стану нашого суспільства. Вона має встановлювати загальні причини тих або інших видів девіації, щоб допомогти суспільству відновити контроль за поведінкою, запобігти розпаду суспільства, нейтралізувати центробіжні тенденції.

Загальноприйнятої точки зору на причини девіації немає. Є кілька теоретичних підходів у поясненні цього феномена.

Біологічний підхід. Наприкінці XIX ст. італійський лікар Чезаре Ломброзо (1835–1909 рр.) встановив зв'язок між кримінальною поведінкою і специфічними анатомо-фізіологічними ознаками злочинця. На основі антропологічних вимірювань засуджених він дійшов висновку щодо існування «природжених злочинців», які становлять до 40 відсотків загальної кількості засуджених (інші – це випадкові злочинці), їм властиві особливі фізичні риси: сплющений ніс, рідка борідка, низький лоб, великі щелепи, високі вилиці («атавістичні» риси особистості, повернення до більш ранньої стадії еволюції людини). Ця теорія була популярною на початку XX ст., але згодом її витіснили інші теорії (таблиці, складені Ломброзо, не підтвердилися подальшими дослідженнями).

Відомий американський лікар і психолог У. Шелдон встановив зв'язок між будовою тіла і характерними особистими рисами. Ендоморфу (людині помірної

повноти з м'яким і дещо округлим тілом) властиві товарищкість, уміння жити в злагоді з іншими людьми і потурання своїм бажанням. Мезоморф (той, чиє тіло відрізняється силою і стрункістю) виявляє схильність до неспокою, активний і не дуже чутливий. Ектоморф (відрізняється тонкістю і крихкістю будови тіла) схильний до самоаналізу, наділений підвищеною чутливістю і нервозністю. З цих трьох типів найбільш схильними до девіації вважали мезоморфів.

Останнім часом біологічний підхід виявляється в спробах пояснення девіації аномаліями статевих хромосом девіанта.

Активно розроблявся психологічний напрям у поясненні девіації. Вже в ХІХ ст. зверталася увага на значення таких станів і характеристик особистості, як «розумові дефекти», «дегенеративність», «дебільність», «психопатія». З. Фрейд запропонував гіпотезу, згідно з якою девіація зумовлюється внутрішньою конфліктністю, властивою самій особистості. Він ввів поняття «потенційний злочинець з почуттям провини». Є люди, які хочуть, щоб їх піймали і покарали, оскільки вони відчують себе винними. Проте навряд чи серед злочинців знайдеться багато таких, які по своїй волі прагнули б потрапити до в'язниці.

Тепер психологи стверджують, що особливості особистості та мотиви її дій впливають на всі види девіації (хоч є і тісний зв'язок з соціальними чинниками). Одним із механізмів формування девіації є аддиктивна модель поведінки (аддикція – згубна пристрасть до чого-небудь). Сутність її в тому, що людина прагне змінити свій психічний стан, приймаючи деякі речовини або фіксуючи увагу на якихось предметах, видах діяльності. Процес вживання таких речовин (алкоголь, наркотики), пристрасть до якогось предмета чи діяльності (азартна гра тощо) супроводжується розвитком інтенсивних емоцій і набуває таких розмірів, що починає керувати життям людини, позбавляє її волі до протистояння аддикції. Така форма поведінки характерна для людей з низькою здатністю переносити психологічні труднощі, таких, котрі важко адаптуються до швидкої зміни обставин. У такий спосіб вони прагнуть просто і швидко досягти психофізичного комфорту. Аддикція для таких людей – універсальний засіб втекти від реального життя. Для самозахисту люди з

аддиктивним типом поведінки використовують механізм, який у психології називається «мислення за бажанням»: усупереч логіці причинно-наслідкових зв'язків вони вважають реальним лише те, що відповідає їхньому бажанню. В результаті порушуються міжособові відносини, люди відчужуються від суспільства.

Найбільш різноманітним і поширеним є соціологічний напрям у поясненні девіації.

Велику увагу девіації приділяв класик соціології Е. Дюркгейм (його праця «Самогубство» з'явилась у 1897 р.). Він ввів в соціологію поняття «аномія», яке означає: стан суспільства, за якого для його членів втратили значущість соціальні норми і цінності; старі норми вже не працюють, а нові ще не склалися; як наслідок цього для членів такого суспільства не існує еталонів, стандартів порівняння з іншими людьми, які б дали можливість оцінити своє соціальне становище і вибрати взірці поведінки; індивід не відчуває солідарності з конкретною групою, перебуває у невизначеному стані; невідповідність, розрив між універсальними цілями і очікуваннями (які схвалюються в цьому суспільстві) та соціально прийнятними, «законними» шляхами досягнення їх; внаслідок практичної недосяжності таких цілей для всіх членів суспільства це штовхає багатьох людей на незаконні шляхи їх досягнення.

«Промислове суспільство» (капіталізм), на думку Е. Дюркгейма, заохочує однакові для всіх цінності індивідуального успіху. Проте більшість людей, позбавлених багатства, високого престижу, неминуче виявляються в конфлікті з соціальними нормами або розцінюють своє життя як невдале. Останній аспект розуміння аномії активно розробляв американський соціолог Р. Мертон.

Сучасне українське суспільство, на жаль, є ідеальним прикладом стану аномії. За останнє століття воно переживає вже другу докорінну ломку цінностей та норм. Спочатку вікові підвалини суспільної свідомості, сформовані релігією, були порушені під час перевороту 1917 р. Потім упродовж життя кількох поколінь, склалися нові, соціалістичні цінності. Тепер вони оголошені неправильними. Суспільство знову втратило орієнтири. Заклик

до індивідуального успіху в підприємстві та інших сферах суспільного життя для абсолютної більшості громадян України поки що звучить як щось нереальне. Багато людей шукають шляхи реалізації своїх прагнень поза законом. Склався ґрунт, дуже придатний для різноманітних форм девіації.

У соціологічній теорії конфлікту є пояснення, згідно з яким девіація – результат того, що ця поведінка заснована на нормах іншої культури (автор американець А. Коен). Злочинець розглядається як носій певної субкультури, конфліктної по відношенню до домінуючого в цьому суспільстві типу культури. Наприклад, революціонер не вважає свою діяльність злочинною, а для правосуддя вона є саме такою.

Деякі вчені (наприклад, російський соціолог Я.А. Гилінський) як головне джерело девіації розглядають наявність у суспільстві соціальної нерівності, високий ступінь відмінностей у можливостях задоволення потреб для різних соціальних груп. Особливо це стосується сучасної ситуації, коли доцільний коефіцієнт, що характеризує диференціацію суспільства, дуже високий (10 відсотків найбільш забезпечених в Україні в 10 разів перевищують за своїми доходами 10 відсотків найменш забезпечених, а «середнього класу» практично немає. У Росії цей коефіцієнт становить 13,5; у США – 20; у колишньому СРСР він дорівнював – 6,5). Крім того, як уже зазначалося, колишні соціальні норми і регулятори значною мірою перестали працювати. Як бачимо, спектр точок зору на цю проблему широкий. Найімовірніше, девіацію зумовлює комплекс соціальних і психологічних чинників, тому жодна окрема теорія не може пояснити ці явища в суспільстві. Ці теорії слід розглядати як такі, що взаємодоповнюють одна одну.

Література

1. Гилінський Я. Й. Соціологія девіантного поведіння як спеціальна соціологічна теорія // Социс. - 1991. - №4.
2. Кудрявцев В.Н. Правове поведіння: норма і патологія. - М., 1982.
3. Ленцова Л.А., Шурупова М.Ф. Соціологічна теорія девіантного поведіння / / Соціально-політ. журнал. - 1993. - №4.
4. Смелзер Н. Соціологія. - М., 1994. - Гл.7.
5. Сорокін П. Чоловік. Цивілізація. Общество. - М., 1992.

6. Балабанова Л.М. Судебная психопатология (вопросы определения нормы и отклонений). - Донецк, Сталкер, 1998.
7. Кудрявцев С.В. Изучение преступного насилия: социально-психологические аспекты // Психол. журн. - 1988. - №2.
8. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. — М., МГУ, 1984.
9. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности // Психолог. журн. — 1996. - №5.
10. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. - М., 1994.

УДК 94(477:100)“190/1914”

*Лозинський А.Ф.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
та соціальної роботи Львівського
державного університету безпеки
життєдіяльності*

ГЕОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРОВІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В КОНТЕКСТІ ВИНИКНЕННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Дослідження проблематики українського вибору політичних партій і громадських організацій в контексті виникнення Першої світової війни є важливим і актуальним напрямом сучасних історичних пошуків. Воно має як теоретичне, так і практичне значення для розуміння особливостей вироблення програмних завдань цих інституцій щодо війни і шляхів здобуття української державності.

В очікуванні наближення Першої світової війни перед українськими політичними силами постало питання визначення своєї позиції щодо майбутньої війни та вироблення відповідної тактики діяльності. Українці, які опинилися між двома ворогами – Росією і Австро-Угорщиною, зосередились на конкретних національних завданнях з метою досягнути своєї цілі здебільшого легальними формами і засобами, зумовленими реальними можливостями того

часу. Зокрема, на львівській нараді соціал-демократів у березні 1911 р. за участю провідних діячів УСДРП А. Жука, В. Степанківського, Л. Юркевича, В. Кушніра, громадського діяча з Волині В. Липинського та ін. йшлося про консолідацію українських політичних сил державницької орієнтації [1, с. 35]. Іншу тактику – підтримки царської Росії, пропагувала частина українських соціал-демократів на чолі із С. Петлюрою і В. Винниченком, які об'єднувались навколо московського журналу “Украинская жизнь”. Нейтрально налаштоване Товариство українських поступовців досить критично поставилося до позиції діячів “Украинской жизни”.

Галицькі москвофіли утворили в Києві “Карпато-русский освободительный комитет”. Напередодні війни вони видали пропагандистську брошуру “Современная Галичина. Этнографическое и культурно-политическое состояние ее в связи с национально-общественными настроениями”, яку повинен був мати кожний російський офіцер, що їхав на галицький фронт. У ній давалися вказівки, як розпізнавати серед місцевого населення ворогів – “мазепинців” та відділяти їх від друзів – “руських” (москвофілів) [3, с. 120]. Прихильно віднісся до москвофілів російський імператор Ніколай II, який прийняв на аудієнції лідера галицьких москвофілів В. Дудикевича.

Таким чином, українські політичні сили Російської імперії зайняли доволі лояльну позицію щодо царського уряду напередодні Першої світової війни.

Більш рішучу, самостійницьку позицію займали українські діячі, які вимушено опинилися на австрійській території внаслідок репресій царизму. Наддніпрянські політичні емігранти в 1912 р. утворили у Львові Український Інформаційний Комітет для пропаганди за кордоном “українського питання”. З наближенням війни А. Жук, В. Дорошенко, Д. Донцов, М. Залізник, М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський та ін. утворили Союз визволення України (СВУ) безпартійну політичну організацію для захисту національних та економічних інтересів російських українців. СВУ проголосив своїм завданням боротьбу за державну самостійність і соборність українських земель та виробив концепцію щодо ролі України в європейській політиці [4]. Основною метою діяльності СВУ було утворення самостійної української

держави або принаймні формування політичних основ української державності у формі автономії на українських землях поза межами Російської імперії, зокрема в Австро-Угорщині. На звільненій території вони сподівалися збудувати “Нову Січ”, що мала стати зародком нового життя України [5]. Незважаючи на те, що Центральні держави напередодні Першої світової війни відкрито не заявляли про свої плани щодо можливого практичного розв’язання “українського питання” як політичної проблеми, члени СВУ вибрали орієнтацію саме на Австро-Угорщину й Німеччину вважаючи, що в ході війни вони зможуть зайняти якщо не всю, то хоча б частину Наддніпрянської України. Крім цього, СВУ виходив з гіпотетичної можливості утворення на українських землях Австро-Угорщини національної державно-правової одиниці. В такому випадку наддніпрянці не повинні пасивно спостерігати за діями Центральних держав, а мають робити рішучі кроки для втілення в життя своїх визвольних прагнень.

Ідею консолідації національно-демократичних сил підтримали і галицькі політичні організації. Так, на початку грудня 1912 р. була оголошена спільна заява трьох галицьких українських партій – УНДП, РУРП та УСДП, де Австро-Угорщина визнавалася єдиним зовнішньополітичним орієнтиром українців на випадок майбутньої війни. У зв’язку з цим висловлювалася ідея утворення української автономної області у складі Габсбурзької монархії як єдиної реальної вимоги українців напередодні війни. Такі кроки спонукали українських політиків до активних дій, вироблення чітких позицій, створювали сприятливий ґрунт для нових консолідаційних заходів щодо вирішення “українського питання” [6, с. 317].

Загострення міжнародної ситуації влітку 1914 р. змусило український політикум розпочати конкретні заходи щодо утворення єдиного міжпартійного центру. Завдяки активній діяльності М. Павлика, Л. Цегельського та К. Левицького три основні галицькі українські політичні сили – націонал-демократи, радикали і соціал-демократи створюють у Львові Головну Українську Раду (ГУР) – координаційний центр захисту інтересів українців Австро-Угорщини, під керівництвом К. Левицького. В основу тактичної

діяльності ГУР поклала орієнтаційний принцип. Українські галицькі політики пов'язували ідею досягнення незалежності із зовнішньополітичними планами Центральних держав. У цьому плані важлива роль відводилася переговорним процесам й налагодженню контактів серед австрійських та німецьких державних кіл. Слід зауважити, що більшість українського населення підтримало таку тактику ГУР наголошуючи на тому, що вони є патріотами своєї держави й щодо неї виконують свій обов'язок, бо “боротьба за будучність Габсбурзької монархії є для них боротьбою за будучність України” [2, с. 14].

Однак, у політичному середовищі Центральних держав були сили, що неприхильно ставилися до вирішення “українського питання”. Зокрема, німецькі соціал-демократи займаючи ворожу позицію до російського самодержавства, були противниками й національних інтересів українців. Один із їхніх лідерів К. Каутський у праці “Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas” (Сполучені Штати Серединної Європи, 1916 р.) піддав сумніву окремішність української нації, зазначаючи, що українці повинні прагнути до кращої долі в Росії з соціал-демократами інших поневолених народів [7, с. 28].

Таким чином, загроза війни призвела до кристалізації політичних поглядів і тактики українських політичних сил, де виділялися три основні напрямки шляхів досягнення державності: проросійський, проавстрійський та власне український. Перші два носили урядовий характер в Росії і Австро-Угорщині, на цих позиціях стояли найбільш впливові українські політичні партії. Третій напрямок – був ще досить слабким, адже прихильники самостійницьких ідеалів вбачали майбутню модель реалізації державності, в основному, у вигляді конституційної монархії (гетьманату) на чолі з представником династії Габсбургів чи Гогенцоллернів, що однозначно не задовольняло більшість українців.

Список використаної літератури

1. Головченко В.І. Українське питання в роки Першої світової війни: монографія / В.І. Головченко, В.Ф. Солдатенко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 448 с.

2. Горбовий М. За кращу долю України: спогад зперед 20-ох літ / М. Горбовий // Календар “Просвіти” на рік 1935. – Львів : Накладом т-ва “Просвіта” у Львові, 1935. – С. 12-16.

3. Любченко В.Б. Карпато-русский освободительный комитет / В.Б. Любченко // Енциклопедія історії України / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К. : Вид-во “Наукова думка”, 2007. – Т. 4: Ка-Ком. – С. 120.

4. Патер І. Союз визволення України: заснування, політична платформа та орієнтація / І. Патер // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. – 1999. – Вип. 24. – С. 331-339.

5. Патер І. Союз визволення України: спроби консолідації національно-демократичних сил. Історичний нарис / І. Патер. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1998. – 38 с.

6. Расевич В. Діяльність українських політичних організацій у Відні під час Першої світової війни / В. Расевич // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. – 1999. – Вип. 34. – С. 317-330.

7. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття: навч. посіб. / За заг. ред. Я.Й. Малика. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка ; ЛРІДУ НАДУ, 2004. – 468 с.